

Класифікація грошових коштів та їх еквівалентів для потреб бухгалтерського обліку та економічного аналізу

У статті досліджено суттєві класифікаційні ознаки грошових коштів та їх еквівалентів, які повинні стати основою інформаційного забезпечення управління високоліквідними активами підприємства, чітко структурувати їх. Показано важливість окремих ознак класифікації для конкретних потреб управління. На основі логічного аналізу категорії “фінансові інвестиції” визначено, які саме їх складові є еквівалентами грошових коштів.

грошові кошти, еквіваленти грошових коштів, класифікація, інвестиції, фінансові інвестиції

На практиці облік грошових коштів та їх еквівалентів є достатньо регламентованим законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами України. Але розширення форм і видів здійснення розрахунків, властивостей та функцій грошових коштів викликали необхідність детального дослідження високоліквідних активів з метою коректного формування інформаційної бази, основою якої є бухгалтерський облік та економічний аналіз. Як відомо, при дослідженні об'єкта суб'єкту пізнання важливо систематизувати отриману інформацію про першого, тому правильна класифікація грошових коштів та їх еквівалентів дозволить забезпечити раціональну постановку управління ними.

В процесі дослідження виявлено, що дуже мало наукових робіт, присвячених класифікації грошових коштів та їх еквівалентів. Вітчизняні та закордонні науковці досліджували проблеми обліку, контролю та аналізу грошових коштів. Основою досліджень в галузі обліку грошових коштів стали роботи таких зарубіжних економістів, як М. ван Бреда, Г. А. Велш, К. Друрі, Б. Нідлз, Д. Г. Шорт. Вітчизняні дослідники М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, Л. В. Нападовська, В. М. Пархоменко, М. С. Пушкар, В. В. Сопко, Р. Л. Хом'як, М. Г. Чумаченко крім обліку коштів досліджували також питання їх контролю та економічного аналізу. Питанням класифікації грошових коштів займався В. В. Сопко [1]. О. С. Височан крім цього також дослідив проблему класифікації грошових еквівалентів [2]. Проте ця проблема вимагає більш детального дослідження, оскільки науково-обґрунтована класифікація дозволить чітко структурувати високоліквідні активи підприємства та розставити пріоритети в дослідженні тих чи інших їх видів.

Метою статті є виділення суттєвих класифікаційних ознак грошових коштів та їх еквівалентів, що має забезпечити вирішення проблем, пов'язаних з організацією їх обліку, контролю та економічного аналізу.

Класифікація — це процес розподілення об'єктів (процесів, явищ) за класами (групами, видами тощо) відповідно до визначених ознак. Тобто класифікація є закономірним процесом дослідження сутності об'єктів (явищ, процесів). Чим більше виділено ознак класифікації, тим вищий ступінь пізнання досліджуваних об'єктів.

грошові кошти займають незначну питому вагу у загальній сумі активів підприємства, вони відіграють надзвичайно важливу роль для забезпечення його існування та гармонійного розвитку – із них починається операційний цикл, ними ж він і закінчується.

Нами наведено визначення грошових коштів, яке найбільше відповідає потребам бухгалтерського обліку. Грошові кошти – це готівка в касі підприємства, депозити до запитання, кошти на банківських рахунках, які характеризуються абсолютною ліквідністю, тобто можуть у будь-який момент бути використані для здійснення розрахунків, або обміняні на законні платіжні засоби [3, с. 218].

Погоджуємось з проф. В. В. Сопком, що класифікація грошових коштів є вихідним елементом для організації їх обліку [1, с. 214], оскільки дає змогу їх структурувати відповідно до інформаційних потреб користувачів бухгалтерської інформації. Проте більшість науковців звертають увагу лише на класифікацію грошових потоків, а не грошових коштів. В той же час, грошові потоки є похідними від грошових коштів, характеризують рух останніх в процесі здійснення господарської діяльності підприємства. Проф. В. В. Сопко наводить наступну класифікацію грошових коштів [1, с. 215]:

1. За видами валют: національна валюта, іноземна валюта;
2. За місцем зберігання: аванси видані, підзвітні кошти, еквіваленти грошових коштів, рахунок в банку, каса;
3. За призначенням: необоротні, оборотні;
4. За джерелами надходження: власні, запозичені, залучені.

На нашу думку, не можна включати до класифікації грошових коштів за місцем зберігання видані аванси, підзвітні кошти, еквіваленти грошових коштів. Видані аванси та підзвітні кошти є дебіторською заборгованістю. Еквіваленти грошових коштів - це незалежна від грошових коштів окрема економічна категорія – частина фінансових інвестицій, яка використовується не для розрахунків, а для підтримання платоспроможності підприємства, погашення його короткострокових зобов'язань і в разі потреби можуть бути вільно конвертовані у відомі суми грошових коштів із незначним ризиком зміни вартості. Також ми не розділяємо позицію проф. В. В. Сопка щодо поділу грошових коштів залежно від їх призначення на оборотні та необоротні, оскільки грошові кошти за своєю суттю є оборотними активами, тобто будуть використані у господарській діяльності протягом 12 місяців з дати балансу або протягом операційного циклу, якщо він довший за 12 місяців. Із грошових коштів починається операційний цикл, ними ж він і закінчується. Відповідно до пункту 34 П(с)БО 2 „Баланс” кошти, які не можна використати для операцій протягом одного року, починаючи з дати балансу або протягом операційного циклу внаслідок обмежень, слід виключати зі складу оборотних активів та відображати як необоротні [4]. Крім того поділ грошових коштів залежно від джерел надходження на власні, запозичені та залучені не несе в собі ніякої користі для користувачів бухгалтерської інформації, тому що в результаті господарської діяльності підприємства грошові кошти постійно перебувають у процесі кругообігу, їх питома вага у підсумку балансу більшості підприємств є незначною і їх залишок в короткостроковому періоді може сильно змінюватися. В результаті, виділяти яка частина грошових коштів є власними, запозиченими та залученими на практиці немає, по-перше, необхідності, а по-друге, - реальної можливості.

Тому пропонуємо виділити наступні ознаки класифікації грошових коштів, які б у повній мірі відповідали реальним потребам користувачів бухгалтерської інформації.

За формою існування розрізняти готівкові та безготівкові грошові кошти. До готівкових грошових коштів відносити грошові кошти в касі, до безготівкових – грошові кошти на рахунках в банках та електронні гроші.

За видом валюти: грошові кошти у національній валюті та грошові кошти в іноземних валютах. Класифікація грошових коштів за видами валют має надзвичайно важливе значення для управління залишком грошових коштів, оскільки дозволяє керівництву підприємства оперативно реагувати на зміну курсів іноземних валют відносно національної валюти.

За місцем зберігання: грошові кошти в касі; грошові кошти на рахунках в банках; електронні гроші (залишки на депозитних платіжних картках та кошти на рахунках платіжних систем в Інтернеті). Дана класифікаційна ознака має дуже важливе значення для проведення інвентаризації грошових коштів.

У П(с)БО 13 „Фінансові інструменти” одним із компонентів фінансових активів є грошові кошти, не обмежені для використання. Як відомо, напрямки використання грошових коштів можуть обмежуватися, якщо вони надходять на підприємство як цільове фінансування та цільові надходження (субсидії, надходження з бюджету та цільових фондів, гуманітарна допомога, внески фізичних і юридичних осіб), і тому можуть бути використані лише за призначенням. Тому пропонуємо класифікувати грошові кошти також за обмеженістю у напрямках використання: а) необмежені у використанні – грошові кошти, якими підприємство може розпоряджатися без жодних обмежень для ведення господарської діяльності; б) обмежені у використанні – грошові кошти, які підприємство може використовувати суворо за певним цільовим призначенням. При цьому, грошові кошти з обмеженням у напрямках використання варто відображати в статті 250 Балансу „Інші оборотні активи”, тому що вони не можуть в будь-який момент бути використані для розрахунків, а мають бути використані на визначені завдання.

Відповідно до П(с)БО 4 „Звіт про рух грошових коштів” еквіваленти грошових коштів - короткострокові високоліквідні фінансові інвестиції, які вільно конвертуються у певні суми грошових коштів і які характеризуються незначним ризиком зміни їх вартості [5]. В той же час, визначення подане в МСБО 7 „Звіт про рух грошових коштів” не обмежує категорію „еквіваленти грошових коштів” рамками лише фінансових інвестицій, а дозволяє включати до них будь-які короткострокові високоліквідні інвестиції [6]. Тобто міжнародні стандарти фінансової звітності допускають більш вільне трактування еквівалентів грошових коштів, ніж національні П(с)БО.

Для розуміння суті еквівалентів грошових коштів потрібно проаналізувати більш ширше поняття „інвестиції”. Відповідно до Закону України „Про інвестиційну діяльність” інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) або досягається соціальний ефект [7]. Такими цінностями можуть бути: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери; рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності); майнові права інтелектуальної власності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навиків та виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду виробництва, але не запатентованих ("ноу-хау"); права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності. Таким чином, Закон дозволяє тлумачити інвестиції, як вкладення майнових та інтелектуальних цінностей у всі можливі активи підприємства.

Згідно Податкового кодексу України [8] інвестиції - господарські операції, які передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно. Інвестиції поділяються на: капітальні інвестиції, фінансові інвестиції, реінвестиції. Дане визначення інвестицій у Податковому кодексі є вужчим, ніж у Законі України „Про інвестиційну діяльність”, оскільки воно не включає вкладення цінностей в оборотні активи.

На нашу думку, методично коректніше під еквівалентами грошових коштів розуміти саме категорію „фінансові інвестиції”, а не просто „інвестиції”. Це пояснюється тим, що загалом категорія „інвестиції” включає реальні інвестиції та фінансові інвестиції, а характеризуватись високою ліквідністю можуть при певних умовах саме фінансові інвестиції.

Як стверджує Т. І. Воробець фінансове інвестування за останній час все більш орієнтується на ринок цінних паперів. Різні інструменти цього ринку складають сьогодні приблизно 90% загального обсягу фінансових інвестицій [9]. Відповідно до Закону „Про цінні папери і фондову біржу” цінні папери — грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємини між особою, яка їх випустила, та їхнім власником і, як правило, передбачають виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передання грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам [10]. Обіг цінних паперів здійснюється на фондовому ринку, який є своєрідним індикатором кризових явищ в економіці. Ступінь становлення та розвитку фондового ринку в країні є невід’ємним індикатором успішного проведення ринкових реформ, створює важливий компонент сучасного механізму економічного регулювання [11]. Покращення економічної ситуації в державі згладжує коливання кон’юнктури фондового ринку і стимулює зберігати вільні залишки грошових коштів у вигляді грошових еквівалентів, погіршення – навпаки зменшує попит на фінансові інструменти. Тобто в більшості випадків еквівалентами грошових коштів будуть саме короткострокові високоліквідні цінні папери, які характеризуються стабільною кон’юнктурою на фондовому ринку протягом тривалого часу.

Для визначення критерію віднесення активів до складу еквівалентів грошових коштів принципово важливе значення має поділ фінансових інвестицій за їх видами, які незалежно від строку їх обігу поділяються на пайові та боргові. Пайові фінансові інвестиції або інструменти власного капіталу (акції, паї, майнові права): підтверджують право на частину в активах підприємства, що залишається після вирахування сум за всіма його зобов’язаннями; виступають у вигляді пайових цінних паперів (акцій) або внесків до статутного капіталу інших підприємств; мають необмежений термін обігу; утримуються підприємством з метою одержання доходу за рахунок дивідендів або придбані з метою перепродажу чи одержання доходу за рахунок зростання ринкової вартості інвестицій. На відміну від інструментів власного капіталу, боргові інструменти не надають права власності. До них відносять інвестиції, які: виступають як боргові цінні папери (облігації підприємств, державні облігації, облігації місцевих позик, казначейські зобов’язання; ощадні (депозитні) сертифікати, іпотечні облігації); визначають відносини позики між власником та емітентом; мають визначений термін обігу; утримуються підприємством до їх погашення з метою одержання доходу у вигляді відсотків або придбані з метою перепродажу й одержання доходу за рахунок зростання їх ринкової вартості.

Еквівалентами грошових коштів можуть бути саме високоліквідні боргові фінансові інструменти при дотриманні умов короткого строку обігу, або при придбанні незадовго до погашення чи придбані з метою подальшого продажу, які характеризуються незначним ризиком зміни їх вартості, тому метою їх придбання та

утримання буде погашення короткострокових зобов'язань. Придбання ж інструментів власного капіталу або пайових фінансових інвестицій здійснюється в більшості випадків з метою отримання прибутку або здійснення впливу на діяльність об'єктів інвестування. Крім того зазвичай пайові фінансові інструменти є більш ризиковими, оскільки їх ринкова вартість прямо залежить від стабільності та прибутковості діяльності їх емітента.

Враховуючи вище наведене, до еквівалентів грошових коштів слід включати:

- строкові депозити, до погашення яких залишилось менше трьох місяців;
- боргові цінні папери, які утримуються до погашення (облігації підприємств, державні облігації, облігації місцевих позик, казначейські зобов'язання; ощадні (депозитні) сертифікати, іпотечні облігації), придбані незадовго до їх погашення;
- боргові цінні папери, які утримуються для продажу, та характеризуються стабільністю вартості протягом тривалого часу, впевненістю у тому, що подібна стійкість буде мати місце в майбутньому;
- привілейовані акції, придбані протягом короткого періоду їх погашення і з фіксованою датою їх викупу;
- дебіторська заборгованість, призначена для перепродажу, щодо якої існує впевненість у її швидкій реалізації.

Як стверджує Р. Л. Хом'як, інвестиції, придбані з метою перепродажу, які у будь-який момент можуть бути реалізовані, кваліфікують як поточні, навіть якщо вони за своєю первісною природою є довготерміновими [12, с. 267]. Тому не доцільно при визначенні складу еквівалентів грошових коштів керуватися формальним підходом, беручи за основу короткий термін погашення інвестицій, а слід враховувати конкретну кон'юнктуру фондового ринку.

Зрозуміло, що еквіваленти грошових коштів за своєю суттю є чимось середнім між грошовими коштами та поточними фінансовими інвестиціями. Фінансові інвестиції - активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку (відсотків, дивідендів тощо), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора [4]. На відміну від фінансових інвестицій еквіваленти грошових коштів споріднені із грошовими коштами, тому що вони, як і останні, утримуються для погашення короткострокових зобов'язань, а не для інвестиційних або для яких-небудь інших потреб, проте здатні приносити певний інвестиційний дохід, як фінансові інвестиції.

Проблема в тому, що П(С)БО 2 „Баланс” не дає нам чіткої різниці між поточними фінансовими інвестиціями та еквівалентами грошових коштів, що може стати причиною неправильного визначення обсягу високоліквідних активів підприємства і, таким чином, зниження якості аналітичної інформації, необхідної для управління [3, с. 219]. Допоможе у вирішенні цієї проблеми науково-обґрунтована систематизація та уточнення класифікації грошових еквівалентів. Також це сприятиме розумінню суті еквівалентів грошових коштів, їх оцінці, раціональній організації обліку, проведенню інвентаризації, та коректному відображенню у звітності. Пропонуємо наступну класифікацію еквівалентів грошових коштів:

1. За регіональною ознакою емітента: зовнішні інвестиції в еквіваленти грошових коштів; внутрішні інвестиції в еквіваленти грошових коштів.
2. Залежно від виду валюти, в якій здійснювалися інвестиції в еквіваленти грошових коштів: еквіваленти грошових коштів в національній валюті; еквіваленти грошових коштів в іноземній валюті.
3. Залежно від емітента: державні; місцеві; госпрозрахункових підприємств та організацій.
4. Залежно від мети інвестора: еквіваленти грошових коштів, придбані з метою перепродажу; еквіваленти грошових коштів, що утримуються до погашення.

5. За методом оцінки на дату складання балансу: еквіваленти грошових коштів, які оцінюються за справедливою вартістю; еквіваленти грошових коштів, які оцінюються за собівартістю з врахуванням зменшення корисності; еквіваленти грошових коштів, які оцінюються за амортизованою собівартістю.

6. Залежно від набуття права власності в результаті вкладень в еквіваленти грошових коштів: еквіваленти грошових коштів, що надають право власності; еквіваленти грошових коштів, що не надають права власності.

Таким чином, еквівалентами грошових коштів можуть бути боргові фінансові інвестиції з коротким строком обігу та/або придбані (отримані) незадовго до їх погашення або такі, що можуть бути вільно реалізовані підприємством в будь-який момент, і характеризуються стабільністю їх вартості протягом тривалого, впевненістю у тому, що подібна стійкість буде мати місце в майбутньому

На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

- класифікація грошових коштів та їх еквівалентів сприятиме розумінню їх суті, проведенню оцінки, здійсненню інвентаризації та коректному відображенню у звітності;

- еквівалентами грошових коштів можуть бути саме високоліквідні боргові фінансові інструменти при дотриманні умов короткого строку обігу, або при придбанні незадовго до погашення чи придбані з метою подальшого продажу, які характеризуються незначним ризиком зміни їх вартості, тому метою їх придбання та утримання буде погашення короткострокових зобов'язань;

- в наказі про облікову політику підприємства потрібно передбачити конкретні способи віднесення фінансових інвестицій до еквівалентів грошових коштів.

Запропоновані зміни повинні коректно структурувати високоліквідні активи з метою недопущення неоднозначного їх розуміння та некоректного відображення у бухгалтерському обліку, що сприятиме покращенню інформаційного забезпечення управління ліквідністю та платоспроможністю підприємства.

В подальшому необхідно звернути увагу на функції грошових коштів та їх еквівалентів, дослідити питання оцінки вказаних активів, звернувши увагу на електронні гроші, питома вага яких у розрахунках значно зростає.

Список літератури

1. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу: Підручник / В. Сопко, В. Завгородній. — К. : КНЕУ, 2004. — 411 с.
2. Височан О. С. Облік і контроль грошових коштів та їх еквівалентів: теорія, методика, організація: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / О. С. Височан – К. : 2009. – 24 с.
3. Остафійчук С. М. Грошові кошти та їх еквіваленти – найліквідніші активи підприємства / С. Остафійчук // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. - Серія Економіка. Спецвипуск 33. Частина 2. – С. 215-220.
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 87 (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0396-99>.
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 "Звіт про рух грошових коштів", затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.03.99 № 87 (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0398-99>.
6. МСБО 7 "Звіт про рух грошових коштів": [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92421/МСБО_7.pdf.
7. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 року № 1560-XII (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12&print=1>.

8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>.
9. Воробець Т. І. Економічна сутність фінансового інвестування на фондовому ринку України / Т. Воробець // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції - 2011 - №2. – С. 72-77.
10. Закон України «Про цінні папери і фондовий ринок» від 23 лютого 2006 року № 3480-IV (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=3480-15>.
11. Заводовський М. Український фондовий ринок залишається на вулиці. / М. Заводовський // Економічна правда. — 2009. — №14. — С. 22
12. Бухгалтерський облік в Україні. Навч. посібник. За ред. Р. Л. Хом'яка, В. І. Лемішовського. – Львів, 2006 – 1088 с.

С. Остафійчук

Классификация денежных средств и их эквивалентов для потребностей бухгалтерского учета и экономического анализа

В статье исследованы существенные классификационные признаки денежных средств и их эквивалентов, которые должны стать основой информационного обеспечения управления высоколиквидными активами предприятия, четко структурировать их. Показана важность отдельных признаков классификации для конкретных потребностей управления. На основе логического анализа категории "финансовые инвестиции" определено, какие именно их составляющие являются эквивалентами денежных средств.

S. Ostafiychuk

Classification of cash and cash equivalents for accounting and economic analysis needs

This article describes the essential features of classification of cash and cash equivalents, which should be the basis of information support of enterprises' highly liquid assets and clearly structure them. Shown the importance of certain features of classification for the specific needs of management. On the basis of logical analysis of the category of "financial investment" is defined, what their constituents are cash equivalents.

Одержано 04.10.11